

Юридичні науки

УДК 347.965.2

Чернева Катерина Борисівна

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Чернева Екатерина Борисовна

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Cherneva Ekaterina

Yaroslav Mudryi National Law University

Науковий керівник:

Ковальова Яна Олександрівна

асистент кафедри адвокатури, кандидат юридичних наук

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ДОСТУП ДО ПРОФЕСІЇ АДВОКАТА: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ VS.

ДОСВІД КРАЇН ЄС

ДОСТУП К ПРОФЕССИИ АДВОКАТА: УКРАИНСКИЕ РЕАЛИИ VS.

ОПЫТ СТРАН ЕС

ACCESS TO PROFESSION OF A LAWYER: UKRAINIAN REALITIES

VS. EXPERIENCE OF THE EU COUNTRIES

Анотація. У статті розглянуто проблемні питання доступу до адвокатської професії. Авторками розкриваються особливості забезпечення права особи на доступ до професії адвоката та шляхи реалізації цього права на прикладі трьох країн-членів Європейського Союзу – Іспанії, Німеччини та Італії у порівнянні з відповідним інститутом у законодавстві України. Висвітлено недосконалість чинного Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: адвокатура, доступ, стажування, кваліфікаційні вимоги, правова держава.

Аннотація. В статье рассмотрены проблемные вопросы доступа к адвокатской профессии. Авторами раскрываются особенности обеспечения права человека на доступ к профессии адвоката и пути реализации этого права на примере трех стран-членов Европейского Союза – Испании, Германии и Италии в сравнении с соответствующим институтом в законодательстве Украины. Освещены несовершенства действующего Закона Украины «Об адвокатуре и адвокатской деятельности» и предложены пути их решения.

Ключевые слова: адвокатура, доступ, стажировки, квалификационные требования, правовое государство.

Summary. The article considers the problem issue of access to the legal profession. The authors reveal the features of ensuring a person's right to access the legal profession and ways to exercise this right on the example of three European Union member states – Spain, Germany and Italy in comparison with the relevant institution in the legislation of Ukraine. The imperfections of the current Law of Ukraine «On Advocacy and Advocacy» are highlighted and ways to solve them are suggested.

Key words: advocacy, access, internship, qualification requirements, constitutional state.

Постановка проблеми. Серед значного масиву умов інтеграції України до Європейського Союзу є реформування інституту адвокатури, створення та вдосконалення законодавства щодо її організації і діяльності, норми якого відтворювали б модель демократичного правового інституту адвокатури. За умови належного функціонування цього інституту можливий розвиток демократії та верховенства права і це є одним з

головних критеріїв набуття Україною членства в ЄС. Не дивлячись на істотне розширення офіційного визнання сфери дії адвокатури та її вихід поза межі судової системи, чимало питань функціонування цього правозахисного інституту залишаються невирішеними. В Україні вже багато років тривають дискусії щодо визначення ролі та місця адвокатури в державі та громадянському суспільстві, обговорюються питання допустимості їх втручання у діяльність адвокатури, зміцнення гарантій її незалежності, зміни до законодавства, що регулює організацію і діяльність адвокатури і серед перелічених аспектів провідне місце займає саме порядок набуття статусу адвоката.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До питань доступу до адвокатської професії зверталось багато вчених-правників, як Н. М. Бакаянова, Т. В. Варфоломеєва, І. Б. Василик, В. В. Гайворонська, С. В. Гончаренко, А. В. Іванцова, М. А. Погорецький, С. Я. Фурса, О. Г. Яновська тощо. За результатами аналізу цих теоретико-практичних досліджень можна визначити науково-методологічні основи з'ясування особливостей доступу до адвокатської професії як однієї з найбільш соціально важливих професій. Однак порівняльному аналізу статусу адвоката у різних правових системах країн світу й України приділялася не значна увага.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Комплексний аналіз питань доступу до професії адвоката у країнах Європейського Союзу, їх порівняння, для виявлення можливості підвищення цінності адвокатської професії та збереження балансу між дотриманням основоположних прав людини і громадянина й професійними стандартами адвокатської діяльності у ході реформування цього інституту в Україні.

Виклад основного матеріалу. З початку 90-х років ХХ століття, з моменту появи Європейського Союзу все частіше ми зустрічаємо як в публічному вжитку, так і в науковій літературі термін «право

Європейського Союзу» чи «*acquis* ЄС». На думку професора Гілберта Горніга, це новий феномен, що з'явився у ході процесу інтеграції в рамках Європейських Співтовариств і Європейського Союзу, володіє самостійними джерелами і принципами, а його правомочність підтверджують практика і рішення Суду ЄС [1, с. 7]. Однак, не дивлячись ті інтеграційні процеси, які охопили сучасну Європу, єдиних правил і форм організації адвокатської спільноти, доступу до адвокатської діяльності немає. Про це свідчить аналіз законодавства наведених нижче країн.

Згідно із частиною 2 статті 24 Конституції Іспанії (*Constitución española*) кожен має право на захист і сприяння адвоката [2]. Ця конституційна норма підкреслює найважливішу роль адвоката в процесі здійснення та захисту законних прав та інтересів громадян, тим самим надаючи особливого значення професії адвоката в Іспанії.

Адвокат – це професіонал, який діє в інтересах і для захисту свого клієнта в процесах будь-якого роду, а також при наданні юридичної допомоги або консультуванні. Як вказує стаття 542.1 Органічного закону «Про судоустрій» 1985 року, назва і діяльність адвоката відносяться виключно до осіб з вищою юридичною освітою, професійно здійснює захист і представляє інтереси сторін в процесах будь-якого роду або надають юридичну допомогу і консультування.

До листопада 2011 року іспанські студенти, які отримали вищу юридичну освіту, автоматично мали право на вступ в місцеву колегію адвокатів без будь-яких додаткових вимог до кваліфікації або здачі іспитів. Це положення змінилося з 1 листопада 2011 року з набранням чинності Органічного закону «Про доступ до професії адвоката». Зазначений закон був прийнятий 30 жовтня 2006 року. Однак він передбачав п'ятирічний перехідний період перед його вступом, щоб студенти, які вже приступили до навчання за юридичною спеціальністю, могли скористатися можливістю отримати статус адвоката за «старими» вимогам.

Новий порядок отримання статусу адвоката встановлений Королівським декретом від 16 червня 2011 року, який був прийнятий на виконання положень Органічного закону 2006 року.

Відповідно до нової процедури випускники юридичних факультетів зобов'язані пройти необхідну практику і скласти державний іспит для отримання статусу адвоката. В цілому, згідно зі статтею 17 Королівського декрету 2011 року, для здобувачів висуваються такі вимоги: а) наявність вищої освіти (*Licenciado en Derecho* («диплом юриста»), *Graduado en Derecho* («закінчив юридичний факультет») або рівноцінна ступінь); б) проходження 2-річної підготовчої практики, навчаючись протягом якої особа не може отримувати заробітну плату, проте може бути надано стипендію юридичної фірми; в) складання державного іспиту [3, с. 32].

Важливу роль в процесі правового регулювання діяльності адвокатів в Іспанії відіграє право Європейського Союзу. Зокрема, комунітарні норми регулюють питання, пов'язані з доступом на іспанський ринок юридичних послуг іноземних фахівців з країн-членів ЄС. Головним правовим інструментом в цій сфері виступає Директива 98/5/ЄС 1998 року [4]. Іспанія імплементувала зазначену комунітарну Директиву за допомогою прийняття Королівського декрету 936/2001 від 3 серпня 2001 року.

Директива передбачила можливість здійснення адвокатської діяльності для громадян ЄС, Європейської економічної зони і Швейцарії у всіх державах-учасницях при дотриманні відповідних національних кваліфікаційних вимог. Громадяни, які хочуть займатися адвокатською діяльністю на постійній основі в Іспанії, повинні бути зареєстровані у відповідній територіальній колегії адвокатів, в межах територіальної сфери діяльності якої вони мають постійне місце проживання. Після 3 років практики в Іспанії вони мають право на перекваліфікацію та отримання статусу іспанського *Abogado* (адвоката) [4]. Цікаво також те, що в Іспанії не існує офіційної спеціалізації адвокатів за галузями права.

Професія адвоката (*Rechtsanwalt*) в Німеччині завжди вважалася дуже престижною і викликала особливу повагу. Якщо вірити статистичним даним, за популярністю у населення адвокати займаються почесний другий щабель, поступаючись лише лікарям.

Вимоги, які ставляться до кандидатів у адвокати Німеччини, полягають у наступному. До адвокатської діяльності допускається лише та особа, яка відповідно до Закону «Про суддів» визнається придатною до виконання суддівських обов'язків.

У Німеччині не має іспиту для отримання статусу адвоката, проте процес отримання юридичної освіти вважається одним із найскладніших. Всім бажаючим займатися адвокатською діяльністю необхідно скласти два державних іспити. Перший державний іспит щорічно не складають приблизно 30% студентів, другий – 15% студентів. Після повторно невдалого іспиту (першого або другого) двері в юриспруденцію в Німеччині зачинені назавжди.

Студенти, які успішно склали перший державний іспит, називаються дипломованими юристами (*Diplom-Jurist*) і мають право продовжити навчання в так званому референдаріаті. Референдаріат являє собою дволітнє практичне навчання юристів при одному з 24 Вищих земельних судів (*Oberlandesgericht*) Німеччини, де особа проходить практику в усіх установах судової системи (суді, прокуратурі, нотаріаті, адвокатурі) як стажист-службовець. Заробітну плату в цей період особа отримує з фонду місцевих органів управління. Після такого стажування складається другий державний іспит (*Zweite Juristische Staatsprüfung*), що дає право обіймати посаду нотаріуса, судді, прокурора або адвоката. Такий підхід спрямований на те, щоб ознайомити майбутнього поборника законів з роботою всієї системи юстиції зсередини, надавши можливість обрати найбільш прийнятну для себе сферу діяльності.

Крім двох складених державних іспитів, Федеральним законом про адвокатуру Німеччини (*Bundesrechtsanwaltsordnung* = *BRAO*) [5] передбачені певні вимоги, що пред'являються до юриста, який бажає займатися адвокатською діяльністю. Відповідно до §7 цього закону, претендент не буде допущений до адвокатської практики, якщо він: за рішенням Федерального конституційного суду був позбавлений основних цивільних прав; рішенням суду позбавлений права займати державні посади; рішенням суду був виключений з адвокатури; рішенням дисциплінарного суду був звільнений з правоохоронних органів; був звинувачений в скоєнні вчинку, негідного адвокатського звання; протизаконним способом бере участь в боротьбі проти існуючого в Німеччині суспільного устрою; внаслідок своїх фізичних недоліків або слабкості духовних сил тривалий час не в змозі належним чином виконувати адвокатські функції; займається діяльністю, не сумісною з професією і репутацією адвоката; рішенням суду обмежений в праві розпоряджатися своєю власністю; є суддею або державним службовцем (за винятком тих випадків, коли ці функції виконуються на громадських засадах) [6].

Особа, яка відповідає зазначеним вимогам, звертається із заявою в управління юстиції тієї землі (адміністративно-територіальна одиниця ФРН), де постійно проживає. Особі, яка отримала свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю зазвичай дозволяється практикувати лише в певному загальному суді (здійснюють цивільну та кримінальну юрисдикцію) тієї землі, де він зареєстрований.

Адвокат, що володіє спеціальними знаннями і досвідом у певній галузі права, може претендувати на титул «спеціалізованого адвоката» (*Fachanwalt*). Таке звання можна отримати з адміністративного, фінансового, трудового і соціального права, а також в інших галузях. При цьому можна спеціалізуватися в декількох галузях права, але не більше

трьох. Щоб отримати вказане звання необхідно мати трирічний стаж роботи у відповідній галузі протягом останніх шести років. Рішення про присвоєння звання приймає Рада палати адвокатів землі після вивчення Комітетом Палати заяви адвоката і поданих ним доказів наявності у нього необхідних досвіду і знання у відповідній галузі (галузях) права [7].

До речі, у законодавчих актах щодо адвокатури Німеччини та Іспанії записано, що адвокатура *є інститутом публічного права*. Поняття адвокатури в Німеччині визначається Федеральним положенням про адвокатуру як незалежна організація у системі правосуддя, а *адвокати як вільні підприємці* [8, с. 8].

Представляє особливий інтерес аналіз вимог, що ставляться до кандидатів у адвокати в парламентській **Республіці Італія** в сучасний історичний період.

Статус адвоката в Італії регламентується Законом про адвокатуру та адвокатську діяльність в Італії від 31 грудня 2012 року №247, який набув чинності 02 лютого 2013 року. Цей закон став своєрідним поштовхом для Італії і результатом п'ятирічної реформи. Новий закон значно відрізняється від Королівського Декрету-Закону №1578/1933, який раніше регулював адвокатську діяльність. З прийняттям у 2012 році закону, адвокатська діяльність зазнала ряд істотних змін, деякі з яких посилили були норми і правила, а деякі навпаки – дають послаблення в ряді питань.

В Італії набути статусу адвоката можуть громадяни Італії і країн ЄС. Громадяни держав, що не входять в ЄС, можуть стати адвокатами при дотриманні кількох умов: при отриманні ступеня бакалавра за юридичною спеціалізацією в італійському університеті, а також складання кваліфікаційного іспиту. Законодавством Італії також регламентовані вимоги, яким повинен відповідати кандидат: 1) мати диплом бакалавра, магістра або вчену ступінь з юриспруденції; 2) пройти протягом півтора роки практику у адвоката, допущеного до професії; 3) отримати сертифікат

про проходження практики у відповідній раді; 4) скласти кваліфікаційний іспит з адвокатури [9].

Частиною статусу адвоката є його практика, яку необхідно пройти кандидату в Італії. Щоб стати практикантом, кандидату необхідно зареєструватися в реєстрі практикантів. У разі перерви в практиці більш ніж на 6 місяців претендент виключається з реєстру практикантів. Найчастіше ними є студенти, яким дозволено практикуватися в різних конторах і перші 6 місяців з покладених 18 не оплачуються, на відміну від решти. Кожні півроку претендент повинен проходити атестацію і в кожному семестрі брати участь в 20 судових засіданнях у цивільних і кримінальних справах, захистити 4 реферати з права.

Кваліфікаційний іспит в Італії складається з 4 частин, 3 з яких присвячені письмовим завданням, а одне випробування – усне. Письмові випробування проводяться в грудні місяці і являють собою підготовку мотивованого висновку з цивільного та кримінального права (два завдання на вибір) і судового акту. Після чого в апеляційному суді публікуються результати минулих письмових випробувань. Потім, через 30 днів проводиться усне випробування. Далі або присвоюється статус адвоката і робиться запис у реєстрі з прийняттям присяги, або претенденту відмовляють. Нову спробу можна зробити лише після сплину року [10, с. 28–29].

В адвокатурі Італії існує спеціалізація. Адвокат визнається спеціалістом у певній галузі права, якщо він пройшов дворічне навчання (підвищення кваліфікації), отримав атестат, а також має вісім років загального адвокатського «стажу» і п'ятирічний досвід роботи за обраною спеціалізацією.

Які ж реалії доступу до професії адвоката в **Україні**? В процесі реформування системи правосуддя та адвокатури, як суміжного інституту,

нагальним залишається питання удосконалення системи доступу до адвокатської діяльності.

Правову основу діяльності адвокатури в Україні складають Конституція України, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та інші законодавчі акти України. До останньої групи належать Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, що ратифікована Україною 17 липня 1997 року; процесуальне законодавство України, наприклад, КПК України, КАС України тощо.

Основний Закон України визначає, що найвищою юридичною гарантією прав і свобод людини є судовий захист, а отже, кожен має право на правову допомогу. Відповідно до статті 131-2 Конституції України для надання професійної правничої допомоги в Україні діє адвокатура, незалежність якої гарантується [11].

Доступ до професії адвоката є симбіозом вимог, передбачених статтею 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Це, по-перше те, що адвокатом може бути лише фізична особа, по-друге, наявність повної вищої юридичної освіти, по-третє, наявність стажу роботи у галузі права не менше 2 років, а також володіння державною мовою, складання кваліфікаційного іспиту, стажування (окрім тих випадків, які встановлює цей Закон – помічники адвокатів), складання присяги і, як наслідок, отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Щодо обмежень, то це робота на посадах осіб, зазначених у пункті 1 частини першої статті 3 Закону України «Про запобігання корупції»; військова або альтернативна (невійськова) служба; нотаріальна діяльність; судово-експертна діяльність, які є несумісними з адвокатською діяльністю, відповідно до статті 7 Закону, а також не може бути адвокатом особа, яка має непогашену чи незняту в установленому законом порядку судимість за вчинення тяжкого, особливо тяжкого злочину, а також нетяжкого злочину,

за який призначено покарання у виді позбавлення волі; визнана судом недієздатною чи обмежено дієздатною; позбавлена права на заняття адвокатською діяльністю, - протягом двох років з дня прийняття рішення про припинення права на заняття адвокатською діяльністю; звільнена з посади судді, прокурора, слідчого, дізнавача, нотаріуса, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування за порушення присяги, вчинення корупційного правопорушення, – протягом трьох років з дня такого звільнення.

У той же час дещо незрозумілим є питання про наявність повної вищої юридичної освіти, оскільки чинний вже більше 6 років Закон України «Про вищу освіту» не апелює поняттям «повна вища освіта». Статтею 5 Закону визначено чотири рівні вищої освіти (початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти, перший (бакалаврський) рівень, другий (магістерський) рівень, третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий рівень) [12]. Таким чином, необхідним є внесення змін до статті 6 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» у частині вимог щодо наявності вищої юридичної освіти в осіб, які можуть здійснювати адвокатську діяльність. Зокрема, необхідно зазначити, що під вищою юридичною освітою у контексті статті 6 названого Закону слід розуміти другий (магістерський) рівень вищої юридичної освіти, отриманий в Україні, а також вищу юридичну освіту відповідного рівня, здобуту в іноземних державах та визнану в Україні в установленому законом порядку. Наявність саме магістерського рівня вищої освіти як однієї з вимог доступу до адвокатської професії обґрунтовується особливістю адвокатської професії як однієї з важливих для суспільства професій, що передбачає наявність у особи-адвоката відповідного комплексу навичок, знань та вмінь.

Чисельні дискусії точаться навколо стажу в галузі права – який саме стаж вважати юридичним? Проект Закону «Про адвокатуру та адвокатську

діяльність» № 9055 в статті 6 пропонує стажем роботи в галузі права вважати стаж роботи особи як стажера адвоката та (або) на посаді судді, прокурора [13]. В рамках уніфікації юридичної професії така пропозиція вважається доцільною з урахуванням деяких доповнень. А саме, додати до цього переліку стаж діяльності приватного нотаріуса або на посаді державного нотаріуса, та за аналогією з доступом до професії судді (ст.ст. 28,38 Закону України «Про судоустрій та статус суддів») [14] науковий ступінь у сфері права та стаж наукової роботи у сфері права.

Наступним етапом набуття статусу адвоката є проходження стажування. Стаття 10 чинного Закону наголошує: стажування полягає в перевірці готовності особи, яка отримала свідоцтво про складення кваліфікаційного іспиту, самостійно здійснювати адвокатську діяльність. Стажування здійснюється протягом шести місяців під керівництвом адвоката за направленням ради адвокатів регіону. Від проходження стажування звільняються особи, які на день звернення із заявою про допуск до складення кваліфікаційного іспиту мають стаж роботи помічника адвоката не менше одного року за останні два роки.

Закон закріплює строк проходження стажування шість місяців. Звертаючись до досвіду зарубіжних країн, можна зробити висновок, що це самий короткий строк. Наприклад в Італії – рік, у Франції та Німеччині – два роки, в Австрії – п'ять. Вважається за доцільне збільшити строк стажування в Україні до одного року, залишити звільнення від проходження стажування помічником адвоката, натомість зарахувати в якості стажування стаж на посаді судді, прокурора та стаж наукової роботи у сфері права, зобов'язавши проходити таких осіб стажування на протязі трьох місяців.

Також варто зазначити, що проходження стажування в Україні після кваліфікаційного іспиту можна визнати як позитив лише у тому випадку, коли буде врегульовано питання надання перехідного періоду, як,

наприклад це було зроблено в Іспанії. Зокрема, необхідно визначити можливість надання доступу до адвокатської професії особам, які до внесення відповідних змін були юрисконсультами і юристами-підприємцями, що надавали послуги з представництва інтересів у судах та були помічниками адвоката. Це обумовлено в першу чергу тим, що у таких осіб досить кваліфікації і досвіду для успішного складання кваліфікаційного іспиту та набуття статусу адвоката, а також необхідністю врахування інтересів осіб, які провадили свою діяльність з метою отримання доступу до адвокатської діяльності і виконували вимоги чинного законодавства. Важливо передбачити «спеціальний» період допуску до адвокатської професії.

Висновок. Статус адвокатів в європейських країнах завжди залежав від багатьох факторів становища самої держави. Так, чим більш вільним є політичний устрій країни, тим меншим є тиск на адвокатів з боку держави, чим досконалішим є законодавство країни про судоустрій, тим більше забезпечено належне становище адвокатів у державі. Спостережуваний і проаналізований нами досвід Італії, Іспанії, Німеччини показує різні форми організації доступу до професії адвоката у ЄС.

На підставі викладеного у статті можна зробити висновок щодо необхідності реформування інституту набуття статусу адвоката, внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що будуть враховувати вищенаведені пропозиції та найкращі здобутки держав ЄС стосовно спірних питань вищої освіти, стажу у сфері права та стажування.

Література

1. Горниг Г., Витвицкая О. Право Европейского Союза. Петербург, 2005. 256 с.
2. Конституция Королевства Испании // Правовая библиотека legalns.com. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/spain.pdf> (дата звернення 08.11.2020).
3. Бринадин И. И. Институт адвокатуры в Испании / И. И. Бринадин // Евразийская адвокатура. 2013. №2 (3). С. 31–34.
4. Directive 98/5/EC of the European Parliament and of the Council of 16 February 1998 to facilitate practice of the profession of lawyer on a permanent basis in a Member State other than that in which the qualification was obtained // OJ L 77. 1998. 14.3. PP. 36–43.
5. Bundesrechtsanwaltsordnung. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/brao/> (дата звернення 08.11.2020).
6. Дерра М. Адвокатура в Германии. URL: https://zakon.ru/blog/2017/6/26/advokatura_v_germanii (дата звернення 08.11.2020).
7. Юрьев С. С. Адвокатура России: учебник для академического бакалавриата. 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Издательство Юрайт, 2016. 448 с. URL: https://stud.com.ua/42135/pravo/organizatsiya_advokaturi_kordonom#93
8. Вільчик Т. Б. Конституційно-правовий статус адвокатури України. Теорія і практика правознавства. 2015. Вип. 2 (8). С. 1–13.
9. Организация адвокатуры Италии. Адвокатура России. Учебные материалы для студентов. URL: http://studme.org/42137/pravo/organizatsiya_advokatury_italii (дата звернення: 09.11.2020).
10. Острякова К. С. Статус адвоката в России и Италии. Российское законодательство: современное состояние и перспективы развития:

сборник научных трудов IV Всероссийской студенческой научной конференции (Вологда, 25 апр. 2016 г.), посвящ. 85-летию Университета имени О.Е. Кутафина. Сев.-Зап. ин-т (Филиал) ун-та им. О. Е. Кутафина (МГЮА). Вологда: Сад-огород, 2017. 704 с.

11. Конституція України: від 28 червня 1996 року. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 08.11.2020).
12. Про вищу освіту: Закон України від 01 липня 2014 року. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення 08.11.2020).
13. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 03.07.2020 № 5076-VI. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=64557 (дата звернення: 08.11.2020)
14. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 08.11.2020)